

Gáll Ernő: A nacionalizmus színeváltozásai. Nagyvárad, Literátor Könyvkiadó 1994. 216 p.

Régi témájáról új könyve jelent meg tavaly a kolozsvári egyetem tudós professzorának, a Korunk nyugalmazott főszerkesztőjének.

A kötet első fele *Történelmi, elméleti megközelítések és dilemmák* gyűjtőcím alatt négy nagyobb tanulmányt tartalmaz. Az első rögtön a nacionalizmus frissebb értelmezéseit térképezi fel, a másik Rousseau és Herder nemzetfelfogásának térségünkbeli recepcióját tekinti át, a harmadik a dunai nacionalizmusoknak Jászi és Bibó írásaiban található elemzését, a negyedik a nemzettudat és a nacionalizmus viszonyát vizsgálja. E klasszikus, alapozó jellegű nagy tanulmányok, egyéb jelentős erényeik mellett, megint egyszer meggyőző módon tanúskodnak szerzőnknek már régóta számon tartott tudói erősségeiről, itt kiváltképpen a kurrens szakirodalomban való tájékozottságáról. (Aki a szerzőtől a Harvard szakkönyvtárát kéri számon, előbb talán próbálja meg maga Kolozsvárról tartani a lépést.)

Nyolc további tanulmány *Nacionalizmus az ezredfordulón* ciklus-címmel egybefogva, a kötet másik felét (terjedelmileg is szinte pontosan a felét) tölti ki. Az olvasó itt szembesül közvetlenül azzal a megrendüléssel, amely tulajdonképpen az egész kötet ihletője. A történelem azon valóban gyalázatos firtoráról van szó, amely szégyenszemre megint egyszer rácaffolt a józan észre. A logikus következmény az lett volna, hogy a nacionalizmusokat végképp kompromittálni fogja az az eszközszerep, amit a totalitárius rendszerek szolgálatában mindenütt betöltöttek, hogy a bukott rendszert a szolgáltszeme is követi majd a sírba. Nem ez történt. Sőt: ha a diktatúra mégiscsak alárendelte a diszkrimináció, a xenofóbia érvényesülését valami államrezonfőle, váltakozó - húzd meg, ereszd meg - szükségletének, most úgy néz ki, hogy a gazdáját túlélő nacionalizmus, pórázáról elszabadulva, barbár módra, vadul, féktelenül anarchisztikusan dühöng. A második ciklus tanulmányai, e keserű tapasztalat nyomában vállalkoznak a nacionalizmusok századvégi színeváltozásainak számbavételére. Külön tanulmány foglalkozik a román nemzetállam vátrás-nagyromániás önpusztító kényszerképzeteivel, másik a „szétrobbant (szovjet) birodalom” perem-vidékén, a Kaukázusban pusztító konfliktusokkal, ismét másik a szintén szétrobbant Jugoszlávia balkáni fogantatású törzsi háborúival. Tanulmány járja körül a holocaust utáni, zsidók nélküli antiszemizmusok abszurdítását és így tovább.

Gáll Ernő új könyve tanulságos antológiája a nacionalizmusok hagyományos és újabb formáinak. Mostantól fogva hasznos kézikönyve, mind a témával foglalkozó szakmabelieknek, mind a téma iránt érdeklődő laikusoknak. Adatai, elemzései, elméleti általánosításai inspirálóak. Azok számára is, akiket a könyv egyik vagy másik passzusa vitára készítetne, vagy akik hiányzó témákat kérnének számon a szerzőtől. Ez utóbbiak közé magam is feliratkozom két megjegyzés erejéig.

Az egyik nemzet és nacionalizmus viszonyának a könyvben nem tisztázott kérdése. Egy eléggé elterjedt felfogás szerint a (fogalmilag tisztázott) nemzet társadalomontológiai ténye előfeltétele annak az ideológiai képződménynek, amit a nacionalizmus terminusával jelölünk. De elgondolható az a tétel is, miszerint a nacionalizmus szervezi nemzeté az adott társadalmat. És szembe fordítható e kettővel nemzet és nacionalizmus azonos súlyú és jelentőségű, egyidejű kölcsönhatásának, kölcsönös egymást determináltságának a harmadik tétele is. Két dolog nem lehetséges ebben a vonatkozásban. Nem azonosítható a nemzet a nacionalizmussal, mintha egyazon fogalom két szinonim terminusáról lenne csupán szó. És nem szakítható el a kettő egymástól, nem lehetséges a nacionalizmus kielégítő értelmezése a nemzet

mibenlétének figyelembevétele nélkül. Nemzet és nacionalizmus viszonyának tisztázása azonban feltételezi az olvasó beavatását abba is, hogy mit ért a szerző nemzeten. E helyett csak egy meghatározatlan nemzetképzet ködlik fel a szövegből. Az olvasó bizonytalanságban hagyását e kérdésben csak fokozza az, hogy a különböző tanulmányokból felhasznált dokumentáció a legkülönbözőbb szerzőktől főlösen tartalmaz olyan idézeteket, amelyekből könnyen kikövetkeztethető az idézett szerzők sokszor egymással is felelő nemzetkonceptiója. Csak aki idézi ezeket a szerzőket, az hallgatja el a maga ide vágó felfogását. Ezt a körülményt nem a kötet erősségei között tartom számon.

A másik megjegyzésem. E könyv olvasóinak nagyobbik fele nem szakszociológusokból, hanem művelt-művelődő, érdeklődő laikusokból rekrutálódik. Az olvasók e kategóriájával szemben fokozott a felelőségünk, mert valami nagyon megtévesztheti őket. Ez az olvasó tudja, és jól tudja, hogy a racionális megismerés sarkköve az általánosítás és elvonatkoztatás útján való fogalomalkotás, és e fogalmak összekapcsolása, osztályozása, a velük való gondolati munka. Ebből viszont egy, esetünkre vonatkozó hibás következtetés is kínálkozik, hogy ugyanis minél messzebb jutunk a gondolati általánosítás, kategorizálás, osztályozás útján, annál mélyebb, teljesebb, hitelesebb az így megszerzett ismeret. Ez viszont esetünkben, amikor is a megismerés tárgya a társadalmi jelenség, így nem érvényes.

Míthogy a társadalmi jelenség a történelem produktuma, a történelem pedig rendkívül sok, régióként is változó tényezők sokféleképpen szerveződő konkrét folyamata. Az ily folyamat produkálta, éppen konkrétságában sajátos társadalmi jelenség megismeréséhez az általános ismeret, a típusok szerinti elvont osztályozás csak a legtágabb értelemben vett tájékozódáshoz nyújt támpontot. Ezzel szemben minél körülhatároltabb - térben és időben - a vizsgálat tárgya, annál konkrétebb, következőképpen annál igazabb, gyakorlatilag annál használhatóbb az ismeret, amely így nyerhető róla. Áll ez a nacionalizmusra is, amely úgy általános attribútuma a nemzetekbe szerveződő modern polgári társadalmaknak, hogy minden régióknak a sajátos konkrét történelme keveri ki a maga nacionalizmusának a sajátos vonásait. A történetiség e konkrétum-igénye elhalványul a kötet tanulmányaiban. Különösen áll ez, az alaphangot leütő első nagy tanulmányra. E tanulmány arra vállalkozik, hogy nyugati szerzők tucatjának nacionalizmus-rendszerezését ismertesse. E szerzők túlnyomó többségét azonban, rendszerező törekvések során alig érdeklik a konkrét idő- és térbeli összefüggések, sokkal inkább a nacionalizmusok morfológiai változatainak logikai általánosító szempontok szerinti osztályozása.

Az ilyen kategorizálások, attól, hogy önmagukban eléggé sterilek, korántsem bizonyulnak haszontalanoknak, amennyiben kiegészítik és nem kiszorítják az ennél fontosabb történelmi szemléletet, s az abból következő konkrétság módszertani igényét. Azt például, hogy nálunk - mondjuk a Baltikumtól a Balkánig terjedő nagy térségben - másként keverte ki, a maga mintakövető, ám mégis sajátos, régióspecifikus nacionalizmusait a két hatalmi tömb (orosz és német) malomköve közé szorított kis népek egészen más történelme, mint például a sovén arroganciája okán semmivel sem kevésbé ellenszenves francia nacionalizmust, a kétszáz éves gloire-dölyföt utóbb revans dühvel tetéző Szajna-parti hagyomány.

Ám Gáll Ernő új könyvét elsősorban mégiscsak a már méltatott tartalma minősíti, és csak ezután, másodsorban az, ami kimaradt belőle.

Tóth Sándor

Keményfi Róbert: Etno-kultúrgeográfiai vizsgálatok két magyar-román faluban Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, 1994. 161 p. (Folklór és Etnográfia 84.)

Keményfi Róbert 1991-1993 között Várasfenesen (Finis, Románia) és Körösszakálon (Sacal, Magyarország) végzett kutatásait összegzi e munkájában, amely részét képezte annak a „Mi és Ők” című, interetnikus kapcsolatok vizsgálatával foglalkozó programnak, amit magyarok és románok közösen, a határ mindkét oldalán, 2-2 vegyes etnikumú községben folytattak. Sajnos nem derül ki, hogy a vizsgálatoknak milyen más eredményei születtek, a többi kutató milyen szempontok szerint, mely tudományok képviselőiként közelített a problémához pedig a szerző „etno-kultúrgeográfiai” vizsgálatának értelmezésében, tudományok közti elhelyezésében akár ez is segíthetett volna.

A szerző érdeklődésének középpontjában a két falu természetföldrajzi hátterének, etnikai, demográfiai, felekezeti, oktatási, település szerkezeti, közigazgatási változásainak bemutatása áll, valamint az, hogy e változások mögött milyen kulturális folyamatok húzódtak, húzódnak meg, s ezeknek milyen hatása van a ma ott élők identitás-tudatára. Így feladatául tűzi ki a kultúrgeográfia szempontjai alapján nyert kép etnográfia segítségével történő értelmezését; komplex kultúrtájkutatást.

Kutatása „konkrét hely meghatározásához”, a címben is megfogalmazott „interdiszciplinaritásához”, logikus, bár olykor kissé nagyvonalú, elsősorban német kutatásokra hivatkozó tudománytörténeti, módszertani áttekintést és magyarázatot ad Keményfi Róbert. A német szakirodalomból például Eugen Wirth és Thomas Gunzelman nyomán átvett kultúrgeográfia fogalmát, melynek fontos kutatási területe az etnikai térstruktúrák, nyelvshíjak vizsgálata, a lassan megújuló hazai társadalomföldrajz szinonimájaként használja, utalva így a magyar emberföldrajzi, település-földrajzi előzményekre, melyek a némethez hasonlóan, szoros kapcsolatban álltak az etnográfival. A szerző saját munkája szempontjából a kultúrgeográfia földrajzi szemléletét, az emberi jelenlét térbeli rendjének vizsgálatát és az indukció módszerét emeli ki; míg az etnográfia jellemző vonásának a kultúra belső struktúrája, történeti változására vonatkozó vizsgálatait és a terepen végzett „tapasztalati adatnyerési módszert” tekinti. Itt az európai etnológia képviselőire hivatkozva a kulturális folyamatok feltárását központba helyező európai etnológiával felelteti meg az etnográfát, de megjegyzi, hogy „ittthon az etnográfia kifejezést nem ebben az értelemben használjuk”.

Felfogása szerint mindkét tudomány számára a források nagyjából azonosak: népszámlálások, összeírások, anyakönyvek, egészségügyi statisztikák, nemzetiségi térképek stb., de az interjúkat, a „személyes megfigyeléseket” inkább az etnográfia használja. Úgy látja, lényeges különbség a kérdések megfogalmazásában van, az etnográfia a „közösségekben lezajlott kulturális változásokra”, a kultúrgeográfia inkább a „tér és időstruktúrák mérhető változásaira” kérdez rá. Arra, hogy e szempontok a valóságban kevésbé választhatók szét, szerencsére a szerző is felhívja figyelmünket, s a továbbiakban ő is elsősorban arra összpontosít, hogy a tapasztalt identitásbeli különbségek magyarázatát az általa feltárt forrásokban megjelje.

A tanulmány három fejezetre oszlik. 1. Várasfenes elemzése; 2. Körösszakál elemzése; 3. Összegzés a két esettanulmány alapján, melyben rámutat a két falu etnikai szerkezetében tapasztalható különbségekre és létrejöttüknek okaira.

Mindhárom fejezet nagyjából azonos szempontok szerint épül föl. (1) Először a falvak természetföldrajzi adottságait, azok változásait veszi számba, kiemelve az egyes jelenségekre épülő speciális tevékenységeket, majd (2) az adott területek közigazgatási helyzetét vázolja a kezdetektől egészen napjainkig. Ezek után (3-4) a települések történetét tekinti át, különös figyelmet fordítva a különböző etnikumokra vonatkozó feljegyzésekre, így a román betelepülésekre, betelepítésekre. A 4-5. pontban a falvak etnikai összetételére vonatkozó adatokat: összeírásokat, adójegyzékeket, népszámlálásokat, egyházi anyakönyveket, lakossági becsléseket stb. elemez és értelmez (5-6), egy részüket térképen is megjeleníti; elkészíti például Fenes és Szakál családokra, „nemzetségekre”, házakra lebontott etnikai térképét. Külön pontban (6-7) tekinti át a falvak felekezeteinek történetét, híveik számának változásait, s ennek okait, az egyházak közösségformáló, összetartó szerepét. Leírja továbbá (7-8) a helyi anyanyelvi oktatás 20. századi történetét, valamint (8-9) a lakónépesség 20. századi demográfiai összetételét, nemzetiség és kor szerinti megoszlását.

Az egyes esettanulmányok végén Keményfi Róbert látványos modellel érzékelteti az etnikai összetételre vonatkozó, más-más korú és „szerkesztésű” adatsorok, „képek” és a „valóság” közti különbségeket. Az egyes „képeket” pénzérmeként jeleníti meg, melyek a szintén pénzérmével jelölt valóságot és egymást különböző mértékben fedik le. A valósággal való egyezés alapján a következő sorrend állítható fel: legalul a valóság, melyet nagyjából fed a szerző által különféle adatsorokból és „vallomásokból” kialakított kép. A következő érme az egyházaké, a maguk pontos nyilvántartásaival, ez azonban a szerző érméjét nem fedi teljesen s még kevésbé a valóságét. Ez után következik a lakosság tudati képe, mely az előzőnél is kisebb szeletét fedi a valóságnak, s így arányosan elcsúszik a többi érméhez képest. A ferde tornyot a hivatalos kép, Fenes esetében 1992 előtt készült adatsorokat szimbolizáló érme zárja, mely a valóságnak csak egész kicsiny részével egyezik. Körösszakál esetében a torony picit módosul. Az egyházak képe és a lakosság azon képe, amit az egyes családokra való rákérdezéssel kapunk fedik, míg a lakossági becsléssel kapott képpel nem fedik egymást, mivel az etnikum meghatározásának kritériumai a szerző tapasztalatai szerint mára teljesen bizonytalanok lettek. Az öregek emlékezetében is az etnikum meghatározása szempontjából az egyedüli biztos pontot a vallás jelentette.

A két település lakóinak identitásbeli különbségeit - amit az egymásra vetített adatsorok is sugallnak - Keményfi Róbert a következőképpen fogalmazza meg. Várasfenesen valóban él a magyar nyelvű kisebbségi kultúra, itt „klasszikus értelmű”, vegyes etnicitásról beszélhetünk, míg Körösszakálon ma már csak a román nyelvet is használó közösség, román nyelvű kulturális elemek és multireligiozitás létezik. Állításait a feltárt források, folyamatok, személyes megfigyelései, etnikai kérdésekkel foglalkozó szakirodalom alapján a következőkkel indokolja.

1. A 12. század óta a román-magyar nyelvhatár fokozatosan nyugatra tolódott, így Körösszakál a 20. századra zömmel román népességű lett, Várasfenes pedig a román tömbben szigetszerűen megmaradt „magyar faluként”. Mindkettő vékony „etnikai hídon” tartotta a kapcsolatot saját „anyaterületével” egészen a trianoni döntésig. Az új határ azzal, hogy főleg magyar nyelvterületen húzódik, a fenesi magyarok kulturális háttérét jobban meghagyta, azonban a szakáliakat teljesen elszakította a bihari románságtól, a közigazgatási átszervezések pedig korábbi

városközpontjuktól (Biharkeresztéstől), így etnika és gazdasági peremhelyzetbe szorultak. A szakáli románoknak kulturális háttérrel biztosítható magyarországi románok száma oly kicsi, hogy nehéz nemzetiségi kultúrájukat (endogámia, nyelv, anyanyelvi felekezeti élet, szokások stb.), önazonosságukat hosszabb távon megőrizni.

2. Mindkét település eredetileg magyar lakosságú volt. A fenesi magyarságot román gyűrű vágta el saját kultúrvidékétől, míg a szakáli románság kultúrvidékétől való távolra kerülését a telepítés okozta. A hasonló kutatások szerint a saját kultúrkörüket elhagyók tulajdonképpen „vállalják” az asszimilációt, míg a helyben maradt, nemzetiségi szigetté váló falvak általában jobban megőrzik identitásukat.

3. Várasfenesen a románok betelepülésük óta a magyaroktól külön tömbben élnek, azonban a törökdulás során teljesen kipusztult Körösszakálra magyarok és románok egyszerre érkeztek, s azóta is vegyesen, nem etnikailag elkülönülve lakják a települést.

4. Várasfenesen a nemzetiségi hovatartozás eleinte nem csak nyelvi, hanem életmódbeli különbséget is jelentett, hisz a fakitermelésből, pásztorkodásból élő románok földműves magyarok közé települtek. Ezzel szemben valószínűleg a Körösszakálra telepített románok és magyarok egyaránt értettek a földműveléshez, ami szintén a keveredésre adhatott okot.

5. Fenesen a számarányaiban nagyobb magyarság körében kiterjedtebbek a helybeli rokoni kötelékek (89 különböző román, 69 különböző magyar család), endogám házasságokkal nagy „nemzetségek” alakultak ki, míg sok román család rokoni szálak nélkül települt be. Szakálon 2 román, 2 magyar „nemzetség” található. Vegyesházasságok mindkét településen előfordulnak, Körösszakálon a problémát csak a vallás különbsége okozza, Várasfenesen azonban a felekezeti különbségen túl, a magyar közösség megvetésével számolnia kell a román társat választó magyarnak.

6. A szerző nagyon fontosnak tartja a vallásnak a nemzetiségi elkülönülésben betöltött szerepét. Várasfenesen tapasztalatai szerint az ortodox egyház hívei csak románok, míg a reformátusok csak magyarok. Az egyháznak nagy közösség összetartó és kultúramegtartó ereje van, azonban Körösszakálon bomló vallási közösségekről beszélhetünk. A románság görögkeleti egyháza nyelv és kultúramegtartó képességét lényegében elvesztette - a folyamatos nyelvvesztés miatt a szertartások román szövegét nem értették a hívek, a baptista *egyház* emberközpontúsága csábítóbb -, a magyar nyelvű ortodox vallás mégis konzervált bizonyos nemzetiségi hovatartozás-tudatot, de elsősorban az idősek körében, amiből az egykori etnikai megoszlás számarányaira következtetni lehet.

7. A nyelvoktatás hiányát Fenesen pótolja a hétköznapi, otthoni magyar nyelvhasználat, a református egyház; Szakálon azonban az ortodox egyház is inkább magyar nyelvű, s már nem minden „román” családban román az anyanyelvként továbbadott nyelv.

8. A szerző az identitástudatok különbségének jeleként értékeli azt is, hogy míg Körösszakálon komoly nemzetiségi ellentétek nem voltak, egyéni- és csoportfélelem nem alakult ki, addig Várasfenesen a 20. század második felére a békés felszín alatt elfojtott, olykor tettelegességgig fajuló konfliktusok alakultak ki. A magyarságban veszélyeztetettségi érzés alakult ki, amely szintén fokozza az elkülönülést.

9. A fenesi magyarok magyarságukat minden eszközzel megőrizendő értéknek tekintik, a szakáli románok az élet minden területén a magyar kultúra befogadói, román identitásukat nem fogják föl tudatosan.

A szerző által megrajzolt kép a kisebbségi helyzetben lévő románok fokozatos asszimilációját, és az ugyancsak kisebbségi helyzetben lévő magyarok kultúramegtartó erejét mutatja. Keményfi Róbertnek a rendelkezésére álló források alapos, kritikai elemzésével sikerült e kisebbségek kultúrájában lezajló változások néhány fontos jellemzőjére, okaira rámutatni.

Kérdés marad azonban, hogy a román kutatók és kisebbségben élők hogyan látják e változásokat.

Szövényi Katalin

Orsós Anna: Beás nyelvkönyv kezdőknek - Pă lyimbă băjásilor. Kaposvár, Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, 1994. 201 p.

A magyarországi cigányságról szóló irodalom ismét nagyon fontos munkával gazdagodott. Orsós Anna beás nyelvkönyvet állított össze a beásul tanulni vágyók számára. A nyelvkönyv ismertetése előtt fontosnak tartom, hogy a hazai kisebbségek e nem eléggé közismert csoportjáról írjak pár sort.

A Magyarországon élő cigányok azon kisebb csoportját nevezzük beásoknak, akiknek életmódja és nyelve gyökeresen eltér a cigányság több csoportjától. Hagyományos foglalkozásuk a teknővájás és egyéb fafaragó munkák, nyelvük pedig egy archaikus bánási román nyelvjárás. Számuk megközelítőleg 30-40 ezerre tehető. Többségük Baranya megyei falvakban, kisebb részük Tolnában, Zalában és Somogyban él. Századunkban a beások többsége jobban és gyakrabban beszéli a magyar nyelvet, mint saját anyanyelvét. Közösségük tehát a nyelvcsere folyamatát éli át. A beások életmódjáról, hagyományairól és nyelvéről még kevés könyv, tanulmány jelent meg. Ezek közül kiemelném Papp Gyula munkáját, amely a beások nyelvjárását írja le (*A beás cigányok román nyelvjárása. Beás-magyar szótár. In: Tanulmányok a cigány gyermek oktatásával-nevelésével foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból. V-VI. Pécs, 1982.*). Ugyancsak nyelvészeti szempontból fontos Réger Zita munkássága, aki a cigányság nyelvhasználatáról és nyelvi szocializációjáról szólva említést tesz a beások nyelvi helyzetéről is (*Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből. Bp., MTA Nyelvtudományi Intézete, 1987. III. szám, 31-87. és 1988. IV. szám, 155-178.*). Mindenképpen meg kell említeni Kovalcsik Katalin beás iskolai énekeskönyvét, amelyben a beások táncdallamai, lassú, lírai dalai és karácsonyi énekeik szép darabjai kerültek egy kötetbe (*Florilyé dă primăvără - Tavaszi virágok. Budapest, Fii cu noi, 1992.*). Az énekeskönyvnek elkészült már a második, bővített kiadása is, a beás gyermekek nagy örömeire, sokkal szebb kivitelben és hangkazettával ellátva (*Florilyé dă primăvără - Tavaszi virágok I-II. Pécs, Gandhi Alapítvány (Fii cu noi, 1994.*). Figyelmet érdemel továbbá Kovalcsik Katalin és Orsós Anna mesegyűjteménye, amely három Baranya megyei faluban végzett gyűjtés eredményeként jelent meg és tizenkét mesét tartalmaz. Címe: *Fátá ku păru dă ar - Az aranyhajú lány* Beás cigány iskolai népmesegyűjtemény. Pécs, Gandhi Alapítvány /Fii cu noi, 1994.

Orsós Anna, a beás nyelvkönyv szerzője maga is tagja a közösségnek és tanárként oktatja a beások nyelvjárását. Anyanyelvi ismeretei és oktatási tapasztalatai segítették e munka létrejöttét. Egyediségét az adja, hogy nem egy nyelv (a román) sztenderd változatának megtanulásához nyújt segítséget, hanem a regionális változat elsajátításához készült.

Egy írásbeliség nélküli nyelvjárásról nem könnyű nyelvkönyvet írni. A legelső nehézség az, hogy milyen írásjelekkel adja vissza a szerző a nyelvváltozat hangjait. Orsós Anna a Kovalcsik Katalin énekeskönyvében is alkalmazott írásrendszert használja nyelvkönyvében, amely többségében a magyar ábécé betűire épül (kivételet képeznek ez alól az *ä* és az *î* betűk). Az írásrendszer kidolgozója azért választotta ezt a megoldást, hogy a csak magyarul olvasni tudóknak ne jelentsen nehézséget egy új ábécé elsajátítása (vö. Kovalcsik 1992. i.m. 8.).

Orsós Anna nyelvkönyve fontos és értékes munka. A nyelvkönyvek módszerét követve a szerző leckékre bontja az anyagot. A húsz lecke felépítése is hagyományos. Egy beás nyelvű párbeszéddel kezdődik, ezt követi a dialógusban előforduló kifejezések magyar fordítása. A kifejezés és magyar megfelelője után a szerző esetenként röviden megemlíti a kifejezés nyelvhasználatbeli szerepét és jellegzetességeit (például „népmesékben gyakori kifejezés” [97. l.] vagy „csak akkor használjuk, ha tészta-félék sütéséről van szó, húsoknál: frizsjé” [114. l.]). Ezek a részek emelik a nyelv-könyv értékét. A leckék párbeszédeinek új szavai és magyar megfelelői után következik a nyelvtani rész, amely egy kezdők részére írt nyelvkönyvnek megfelelően világos és egyszerű. A leckék végét a gyakorlatok zárják, melyek a nyelvtani blokk elsajátítása után könnyen megoldhatók. Mindamelllett a nyelvkönyv utolsó részében megtalálható a feladatok megoldása is. A leckék hossza, igen helyesen, óráról-óra-ra növekszik, bár ezek, a nyelvtani anyag nagyságához képest, így is túl rövideknek tűnnek. Hasonlóképpen túlságosan rövidek a fordítási gyakorlatok is.

Nem tudom, készült-e a nyelvkönyvhöz hangkazetta is. Ha nem, célszerű lenne ennek pótlása, mert ez esetben az iskolán és nyelvtanfolyamon kívüliek beás nyelv-tanulása is könnyebbé válna.

Befejezésként is szeretném hangsúlyozni, hogy Orsós Anna munkája nagyon dicséretes. Remélem nyelvkönyve számos beásul nem tudó gyermek és fiatal nyelv-tanulását fogja elősegíteni.

Borbély Anna

E. C. Suttner: Katolikus egyház a Szovjetunióban. Pannonhalma, Bencés Kiadó,1994.

Sokaknak a könyv címe is izgalmasan hangzik: azoknak, akik szeretik a tabukat, mert az egyház sorsa a Szovjetunióban még nem is oly rég tabu volt.

E. C. Suttner könyve olyan korszakkal foglalkozik, amelyben, ki rövidebben ki hosszabban, de mindannyian éltünk, és amely éppen mert sok volt benne a tabu, mindannyiunk számára ismeretlen. Olyan emberekről szól, akiket minden keresztény testvérének tart, és akikről mégis keveset tudunk. A szovjet birodalom keresztényeivel ugyanis többszörösen veszélyes volt foglalkozni. Nemcsak a mindenkori szovjet titkos szolgálat árgus szemei figyelték azt (s tették el olykor láb alól), aki ebbe a kérdésbe ütötte az orrát, de szembe kellett néznie azzal is, hogy könnyen rossz döntéseket hozhat. Aki konspirált, vagy arra biztatta a Vatikánt, hogy keményen lépjen fel a szovjet hatalommal, az az ott élőket kockáztatta; aki nem került meg a hivatalos vonalat, s hajlandó volt kompromisszumot kötni a szovjetekkel, az azt az érzést keltette, hogy semmibe veszi az ott élők szenvedését.

Suttner írása, ami Somorjai Ádám és Zombori István szerkesztésében jelent meg, bemutatja ezt a dilemmát, de úgy, hogy nem foglal benne állást. És ugyanígy

állásfoglalás nélkül ismerteti a szovjet birodalom keresztényeit megosztó másik, máig is élő nagy kérdését: a keleti és a nyugati keresztények egymáshoz való viszonyát; illetve ennek részeként a megszüntetett görög-katolikus egyház sorsát. Mindez persze nem jelenti, hogy a szerző semmiről se merné kinyilvánítani véleményét. Csak ott tartózkodó, ahol egy kívülállónak a vitás ügyekben mindkét fél helyzetébe bele kell élnie magát. Ami a kommunista diktatúrát, a keresztényüldözést vagy az elvtelen kompromisszumokat illeti, azokat világosan elítéli. Igyekszik a forrásokat is kritikusan kezelni: a rövid könyv viszonylag hosszú oldalakat szentel a kor egy-egy fontos dokumentumának (ilyen például Alekszij pátriárka állítólagos pásztorlevele 1946-ban). Ez éppúgy a leírtak hitelességét bizonyítja, mint az igen gazdag és önmagukban is érdekes tételeket tartalmazó jegyzetanyag.

Minthogy igen nagy mind a tér, mind az időszak, amit a könyv átfog, szerkezetében egyszerre érvényesül kronologikus és területi beosztás. Korszakról korszakra haladunk a cári Oroszországtól a legújabb idők, azaz a peresztrojka felé. Egy korszakon belül azonban régióként ismerjük meg az egyház (viszontagságos) életét. Az egymástól messze eső vidékeken más-más hagyományokkal találta szemben magát a "keresztény világnézet" ellen harcoló szovjet államvezetés. Az egyházpolitika korszakonként is különbözött, aszerint, hogy a hatalom éppen mennyire érezte magát érdekeltnek a hívők megnyerésében. Így például a krónikás a második világháború idején némi enyhülést vél felfedezni.

A két háború közti időszakra vonatkozóan a szerző figyelmet fordít azokra a területekre is, amelyeket csak a háború után csatoltak a Szovjetunióhoz. E nélkül a későbbi különbségek érthetetlenek lennének. Nem találkozunk azonban a birodalom keleti részein (abszolút kisebbségben) élő katolikusok sorsával, ami magyarázható azzal is, hogy a katolicizmus a nyugati területeken jellemző, de azzal is, hogy a szerző a keleti és nyugati keresztények már említett együttélését.

Az írás még a birodalom fennállásának idején keletkezett, első kiadását finn nyelven 1990-ben érte meg. Így remélem első feckének tekinthető. Megjelöli ugyanis a legfőbb vitás kérdéseket, felhívja a figyelmet olyan fehér foltokra, ahol még minden ismeret hiányzik, egész hangvételével érzékelteti számos kérdés érzékenységét és sokoldalúságát, de nyilvánvaló, hogy az eddig elzárt levéltárak és a még élő, de sokáig elhallgattatott emberek emlékezete sok további fontos információt rejteget.

Szeretném felhívni a figyelmet arra is, hogy a könyv egy sorozat (Ecclesia Sancta) részeként jelent meg, amellyel a Bencés Kiadó egymást követő kötetekben a szomszéd országok egyháztörténetét ismerteti.

Szesztai Ádám